

УДК 343.326(477)

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ ЇХ УПОВНОВАЖЕНИМИ ОСОБАМИ ТЕРОРИСТИЧНОГО ЗЛОЧИНУ

Тадика Є.Д., Хасія М.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню проблематики застосування кримінально-правових норм до терористичних злочинів. Проведеним дослідженням розглянуто феномен тероризму у кримінально-правовій науці, доречність призначення пом'якшення покарання за злочини терористичного характеру, заходи кримінально-правового характеру юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами злочинів, передбачених статтями 258-258⁵ Кримінального кодексу України.

Ключові слова: тероризм, заходи кримінально-правового характеру, пом'якшення покарання, юридична особа.

Постановка проблеми. Кримінальним кодексом України (далі – КК України) встановлено, що до юридичних осіб можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, однією з підстав яких є вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258⁵. Виходячи з основоположного принципу кримінального права – особистої відповідальності фізичної особи – застосу-

вання санкцій розділу XIV¹ є суперечливим і, у зв'язку з актуальністю проблеми тероризму, постає питання перегляду деяких положень, передбачених цим розділом. Також вважаємо, що за злочини терористичного характеру, з огляду на їх руйнівність, недоцільно пом'якшувати покарання за будь-яких обставин, питання застосування статті 69 Кримінального кодексу України до осіб, які вчинили зазначені суспільно-небезпечні діяння, теж є сумнівним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних із тероризмом, вчиненням терористичних актів та фінансування тероризму у тому числі таких, що торкаються кримінального права присвячено чимало наукових праць, зокрема праці Аксьонова А., Антипенка В., Гавриш С., Смелянова В., Ліпкан В., Канцурака О., Ляхова Е., Модорян Л., Примак В. та інших вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зауважити, що пом'якшення покарання за вчинення злочинів терористичного характеру, а також застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, за вчинення від їхнього імені таких злочинів залишилися поза увагою науковців і безумовно потребують розгляду для подальшого повноцінного і справедливого розгляду судами справ, що стосуються проблематики цієї праці.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства та судової практики дослідити, який захід кримінально-правового характеру призначається у разі вчинення злочинів проти громадської безпеки, передбачених у статтях 258-258⁵ до юридичної особи та чи є наявність пом'якшуючих обставин підставою застосування ст. 69 КК України до осіб, які вчинили будь-який з зазначених злочинів.

Відповідно до поставленої мети вирішенню потребують наступні завдання:

- з'ясування на основі принципу особистої відповідальності за вчинення злочину, передбаченого нормами особливої частини Кримінального кодексу України, доречність заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи за вчинення фізичною особою терористичного злочину;

- визначення доцільності призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом за зазначені злочини при наявності пом'якшуючих обставин.

Виклад основного матеріалу. На науковому семінарі «Проблеми боротьби з тероризмом і злочинами терористичної спрямованості», що проходив у Харкові 1998 р. В.П. Смелянов визначив тероризм як такі загальнонебезпечні дії або загрозу ними, що вчиняються публічно і посягають на суспільну безпеку та спрямовані на створення в соціальній сфері обстановки страху, непокою, пригніченості в цілях прямого або непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення або відмови від нього в інтересах винних.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» визначає тероризм як суспільно-небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [11], що у загальному виді відповідає визначенню В.П. Смелянова.

Геостратегічне розташування України зумовлює не лише можливість наявності «власного тероризму», але і його «імпорту» з інших держав. Усвідомлюючи руйнівний характер тероризму, його дестабілізуючий вплив на суспільство в ці-

лому, а також з огляду на актуальність злочинів такого характеру у наш час, модернізація апарату боротьби з тероризмом повинна бути пріоритетною метою серед завдань у сфері кримінально-правового регулювання.

З моменту набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. № 314-VII пройшло більше чотирьох років, що дає можливість зробити певні висновки з практичної позиції щодо ефективності його правозастосування [1].

Багато вчених та правників України, які спеціалізуються на кримінальному праві, неоднозначно сприйняли такі зміни, адже, з одного боку, введення в Україні заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи продиктовано необхідністю гармонізації національного та європейського кримінального законодавства та підвищення ефективності боротьби із корупцією і відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, а з іншого боку – такий інститут не зовсім узгоджується з національною системою кримінального права.

Слід наголосити на неузгодженість можливості притягнення юридичної особи до заходів кримінально-правового характеру із принципом особистої відповідальності, а також принципом винної відповідальності. Адже юридична особа в розумінні кримінального права сама по собі не вчиняє дій, дії вчиняються лише фізичними особами і лише фізичні особи можуть усвідомлювати суспільну небезпечність дій або бездіяльності. Саме тому законодавець вирішив не робити юридичних осіб суб'єктом злочину. Суб'єктом злочину як і раніше залишаються виключно фізичні особи. Отже, якщо юридична особа не є суб'єктом злочину, вона не може нести кримінальну відповідальність.

У зв'язку з цим законодавець взагалі відмовився від терміну «кримінальна відповідальність юридичних осіб», натомість до норм Загальної частини КК України додано окремих розділ XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Однією з підстав застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи є п. 3 ч. 1 ст. 96³: вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258⁵ КК України [2].

Зважаючи на те, що інститут заходів кримінально-правового характеру юридичних осіб введений в українське кримінальне законодавство в 2013 році, а почав діяти у вересні 2014 р. у Єдиному державному реєстрі судових рішень вже зафіксовано більш тисячі справ, що стосуються заходів кримінальної відповідальності юридичних осіб. При чому велика частина цих справ стосується клопотань громадян, які прагнуть скасування покарання, передбаченого статтею 96⁶, зокрема арешту майна юридичної особи.

Судді, які розглядають справи за участю юридичної особи вдаються навіть до цивільного законодавства, вказуючи ч. 3 ст. 96 Цивільного кодексу України, за якою «учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями

юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом» [3].

Не визначений механізм захисту прав осіб, які володіють корпоративними правами щодо юридичних осіб. Наприклад, такі особи можуть не мати ніякого відношення до вчинення уповноваженими особами злочинів, не брати участі у них, не отримувати вигоду від цих діянь, проте внаслідок притягнення підприємства до заходів кримінально-правового характеру можуть бути порушені їх права. Тобто, фактично, відповідальність будуть нести особи, які не вчиняли злочину, що суперечить основним завданням кримінального права й кримінального процесу – покарання винних та недопущення покарання невинних. Отже, у цьому випадку мова йде про подвійну юридичну відповідальність – безпосередньо злочинця та фізичних осіб-учасників юридичної особи [4]. Це прямо суперечить ст. 61 Конституції України, яка вказує на неможливість притягнення до юридичної відповідальності двічі за одне й те саме діяння [5]. Для уникнення цих прогалин у законодавстві треба детально прописати положення, які б дозволили захистити права осіб, що володіють корпоративними правами щодо юридичної особи.

Відсутні норми, які регулюють інститут заходів кримінально-правового характеру юридичних осіб, у випадку зміни власника юридичної особи. Так, не зважаючи на зміни та доповнення, не передбачено будь-яких винятків, спрямованих на захист інтересів нового власника юридичної особи, у разі притягнення такої юридичної особи до заходів кримінально-правового характеру за злочини, вчинені її попереднім власником.

21 липня 2015 р. колегія суддів Судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Донецької області розглянула апеляційну скаргу представника юридичної особи щодо конфіскації майна відповідного ТОВ. Слідчим суддею звернута увага на те, що справу порушено за злочин передбачений ч. 1 ст. 258⁵ КК України. Тому, згідно зі ст. 96³ КК України однією з підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи, в даному випадку ТОВ «Тавр Плюс» злочину, передбаченого ст. 258⁵ КК України». Вказано, що ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою злочину, у тому числі за ст. 258⁵ КК України. ТОВ було ліквідовано, а його майно, яке складається зі вкладів його учасників, конфісковане. Апеляційну скаргу суд залишив без задоволення, тим самим порушуючи права учасників та засновників ТОВ, що не вчиняли злочинів, але фактично до них було застосовано заходи кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна та ліквідації юридичної особи [6].

Тероризм несе за собою дуже тяжкі суспільно-небезпечні наслідки. Стаття 258 у ч. 1 визначає такі наслідки як «створення небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків», а у ч. 3 – «загибель людини». Тому, вважаємо недоцільним в справах, порушеними за

статтями 258–258⁵ посилалися на норми 69 статті КК «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом», в якому зазначено, що за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційний злочин, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за цей злочин.

КК України статтею 69 визначає дві підстави, які можуть обумовити призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом:

1) наявність декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину;

2) урахування особи винного, що передбачає урахування суб'єктивних ознак, які знижують ступінь суспільної небезпеки особи винного. При цьому суд має належним чином вмотивувати своє рішення про призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

Стаття 66 КК України вказує на перелік певних обставин, які судом мають враховуватися як такі, що пом'якшують покарання. Цей список не є вичерпним, тобто будь-яка інша обставина може також бути врахована судом як пом'якшуюча.

Жодна з перелічених обставин не може знизити ступінь тяжкості застосування чи погрози застосування насильства або інших всезагально-небезпечних дій, які створюють небезпеку життю чи здоров'ю невизначеного кола осіб, спричиняють майнову шкоду або настання інших суспільно небезпечних наслідків, так як такі дії злочинця спрямовані на підрив атмосфери спокою, на дестабілізацію, залякування чи пригнічення суспільства.

Щодо урахування особи винного та урахування суб'єктивних ознак, мотиви злочинної поведінки науковець І. Лебедев пов'язує зі світоглядом особи терориста, інтересами, соціальними орієнтаціями, уміннями, навиками, звичками. Все це безпосередньо стосується мотивації злочинної поведінки і особи терориста.

Акцентуючи увагу на законодавчому формулюванні ст. 69 КК – «За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості...», – постає питання, а чи може жодна з пом'якшуючих обставин саме істотно знизити ступінь тяжкості терористичного злочину?

20 лютого 2018 р. Слов'янський міськрайонний суд Донецької області у справі № 243/8207/17 виніс вирок, згідно з яким суд «визнав особу винною в скоєнні злочину за ч. 1 ст. 258³ КК України та призначив покарання з застосуванням ст. 69 КК України в вигляді шести місяців арешту без конфіскації майна» [7]. У санкції статті 258³ КК України основне покарання виражене у виді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років [2].

03 березня 2018 року Жовтневий районний суд міста Маріуполя Донецької області визнав винною особу за ч. 2 ст. 258⁵ КК України та призначив

покарання із застосуванням ст. 69 КК України, у вигляді штрафу в розмірі 11800 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 200600 гривень, без позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та без конфіскації майна [8]. Санкція ч. 2 ст. 258^б КК України передбачає основне покарання у виді позбавлення волі від 8 до 10 років [2].

Наявність декількох обставин, що пом'якшують покарання, не можуть істотно знизити суспільну небезпечність створення терористичної організації та дозволити суду знизити покарання від позбавлення волі до арешту або штрафу, тож вважаємо данні вироки незаконними.

С.С. Яценко зауважував, що у кримінальних кодексах деяких європейських держав зустрічаються норми стосовно пом'якшення покарання винних у вчиненні актів тероризму осіб, але слід підмітити – те, що в європейських державах вважається умовою призначення більш м'якого покарання, в українському кримінальному праві зовсім звільняє особу від кримінальної відповідальності [9].

Наприклад, ч. 6 ст. 258 КК України закріплює, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння..., якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

У той самий час заохочувальні норми, спрямовані на протидію тероризму, містяться і в КК Франції. Так, у ст. 422-2 говориться, що покарання, пов'язане з позбавленням волі, передбачене для виконавця або співучасника якого-небудь з актів тероризму, скорочується наполовину, якщо, поставивши до відома адміністративні або судові органи влади, він дозволив покласти край злочинним діям або відвернути те, щоб злочинне діяння потягло смерть або хронічне захворювання людини, і встановити у випадку необхідності інших винуватих. Якщо передбачене покарання є довічним кримінальним ув'язненням, воно знижується до двадцяти років кримінального ув'язнення.

Взагалі ж, кримінальні кодекси багатьох європейських країн містять норми щодо посилення кримінального покарання винних у вчиненні злочинів терористичного характеру. Іспанський КК передбачає призначення покарання ближче до верхньої межі санкції указаної статті, якщо злочини терористичного характеру були вчинені проти членів Уряду, Ради Уряду автономій,

Конгресу депутатів, Сенату або Законодавчого зібрання автономії, Генеральної Ради Судової Влади або Судді Конституційного Суду, або проти осіб, які служать у Збройних Силах, у Службі Безпеки держави, Поліції автономій або місцевій владі або якщо особа, що вчинила такий злочин, перебуваючи у складі, діючи за наймом або сприяючи озброєним бандам, формуванням або терористичним групам.

Франція та ФРН теж закріпили подібні норми у кримінальних кодексах, але важливо те, що жодний з них не містить норми, подібної до ст. 69 КК України, яка б дозволяла призначити більш м'яке покарання за вчинення терористичного злочину або норми, що взагалі звільнила б винного у вчиненому злочині терористичного характеру [10].

Висновки і пропозиції. Аналізуючи переваги та недоліки впровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, не можна говорити про те, що це є прогресивним кроком. Станом на сьогодні, існує великий перелік кримінальних проваджень щодо застосування заходів кримінально-правового характеру за терористичні злочини, як і рішень, якими призначені такі заходи юридичним особам. Однак цей інститут зовсім не узгоджений із принципами особистої відповідальності, а також винної відповідальності. Шкода, яка заподіюється суспільним інтересам у разі ліквідації юридичної особи за злочин, вчинений її уповноваженою особою, може бути значно більша, ніж користь, отримана державою від такої ліквідації, адже сотні, або, навіть, тисячі працюючих осіб (та їх родини) можуть бути позбавлені робочого місця, втратити певні активи або майно.

Призначення більш м'якого покарання, що передбачено ст. 69 КК України за злочини терористичного характеру теж є недоцільним, оскільки жодна з перелічених у ст. 66 обставин, що пом'якшують покарання (щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину тощо) та таких обставин, наведених судами (наявність на утриманні малолітньої дитини, вчинення злочину під впливом погрози тощо), не може істотно знизити ступінь тяжкості вчиненого винною особою діяння та суспільно небезпечних наслідків такого діяння.

Це свідчить про те, що зазначені питання потребують внесення значних змін, зокрема, вилучення розділу XIV¹ Загальної частини «Заходи Кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» з тексту Кримінального кодексу України та призначення покарання за терористичні злочини без урахування положень статті 69 КК України «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом».

Список літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб від 23.05.2013 р. № 314-18 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 12. – Ст. 183.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
4. Канцурак О. Особливості притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності / О. Канцурак // LexLiga Law Firm. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lexliga.com/ua/novosti/privlecheniye-yur-licz-k-ugolovnoj-otvetstvennosti>.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

6. Справа № 234/8795/15-к. – Вирок за ч. 1 ст. 258⁵ КК України від 21.07.2015 р. – Колегія суддів Судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Донецької області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50384966>.
7. Справа № 243/8207/17. – Вирок за ч. 1 ст. 258³, із застосуванням ст. 69 КК України від 20.02.2018 р. – Словянський міськрайонний суд Донецької області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72327461>.
8. Справа № 263/2412/18. – Вирок за ч. 2 ст. 258⁵, із застосуванням ст. 69 КК України від 03.03.2018 р. – Жовтневий районний суд міста Маріуполя Донецької області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72538175>.
9. Яценко С.С. Загальна характеристика норм кримінальних кодексів деяких європейських держав, що передбачають відповідальність за тероризм / С.С. Яценко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 1. – С. 84–87.
10. Ліпкан В.А. Щодо поняття тероризму / В.А. Ліпкан // Право України. – 2000. – № 7. – С. 66–69.
11. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
12. Автух А. Притягнення юросіб до кримінальної відповідальності в Україні: міф чи реальність? / А. Автух, Д. Трут // Юридична Газета online. Всеукраїнське щотижневє професійне юридичне видання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radako.com.ua/news/oglyad-zmi-prityagnennya-yurosib-do-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-v-ukrayini-mif-chi-realist>.
13. Антипенко В.Ф. Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика / В.Ф. Антипенко // НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К.: НУБВ. – 1999. – 59 с.

Тадика Е.Д., Хасия М.В.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ОТНОСИТЕЛЬНО ПРИМЕНЕНИЯ МЕР УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРА К ЮРИДИЧЕСКИМ ЛИЦАМ В СЛУЧАЕ СОВЕРШЕНИЯ ИХ УПОЛНОМОЧЕННЫМИ ЛИЦАМИ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Аннотация

Статья посвящена исследованию проблематики применения уголовно-правовых норм к террористическим преступлениям. Проведенным исследованием рассмотрено феномен терроризма в уголовно-правовой науке, уместность назначения смягчения наказания за такое преступление, меры уголовно-правового характера юридических лиц за совершение их уполномоченными лицами преступлений, предусмотренных статьями 258–258⁵ Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: терроризм, меры уголовно-правового характера, смягчения наказания, юридическое лицо.

Tadyka E.D., Khasiia M.V.

Yaroslav Mudryi National Law University

CONCERNING THE APPLICATION OF MEASURES OF THE CRIMINAL-LEGAL NATURE TO THE LEGAL ENTITIES IN THE CASE OF THE IMPLEMENTATION OF THEIR AGENTS TERRORIST CRIMES

Summary

The article is devoted to the study of the problem of the application of criminal law to terrorist crimes. The conducted study examined the phenomenon of terrorism in criminal science, the appropriateness of imposing a mitigation of punishment for such an offense, measures of a criminal legal nature of legal persons for the commission of their agents crimes provided for by articles 258–258⁵ of Criminal Code of Ukraine.

Keywords: terrorism, measures of criminal-legal nature, mitigation of punishment, legal entity.